

Мелодия создаётся по определённым законам. Их устанавливает музыкальный слух человека. Звуки в мелодии должны ладить между собой.

Мелодии песен и танцев нам всегда понятны. Но серьёзная музыка может показаться нам немелодичной.

А знатоки слушают её с удовольствием. В чём тут дело? Если мы будем почаще встречаться с самой разной музыкой, наш слух станет гибким. Постепенно мы научимся её понимать (По А. Клёпову).

Слоўнік

создаваться — *стварацца*

определённые законы — *пэўныя (вызначаныя) законы*

знатоки — *знаўцы*

удовольствие — *задавальненне*

гибкий — *гнуткі*

Як вы разумееце выраз *мова музыкі*?

Раскажыце, якую музыку любіце і слухаеце вы.

240. Паўтарыце правілы. Выканайце тэставыя заданні па тэме «Правапіс спалучэнняў галосных у іншамовных словах».

§ 32. Паняцце пра фразеалагізмы, роля фразеалагізмаў у маўленні

Успамінаем і паўтараем

241. Вусна адкажыце на пытанні, прывядзіце прыклады.

Якое значэнне слова называецца прамым?

Якое значэнне слова называецца пераносным?

На аснове чаго ўзнікаюць пераносныя значэнні слоў?

242. Разгледзьце малюнкi. Складзіце словазлучэнні па кожным з іх.

У якой сітуацыі маўлення ўжываецца выраз *ліць кракадзілавы слёзы*?

Калі ў маўленні будзе дарэчным выказванне *жывуць як кошка з сабакам*?

У якім выпадку можна ўжыць выраз *як кот наплакаў*?

243. Прачытайце верш.

Мама кажа: «Наш Пятрок
мае востры язычок». —

«Дык чаму ж, — спытала Люба, —
не парэжа Пеця губы?»

А. Дзеружынскі.

Як вы разумееце выраз *востры язык (востры на язык)*? Якому слову паводле значэння адпавядае гэты выраз?

Д л я д а в е д к і: *востры на язык* — пра чалавека, які валодае ўменнем ярка (смешна або з'едліва) выказаць сваю думку.

Фразеалагізм — гэта непадзельнае, устойлівае спалучэнне слоў, якое мае адзінае, цэласнае значэнне: *ламаць галаву* (доўга думаць), *непачаты край* (многа), *мазоліць вочы* (дакучаць), *светлая галава* (разумны).

Фразеалагізмы з’яўляюцца адным членам сказа: Ён заўсёды меў галаву на плячах.

Фразеалагізмы ажыўляюць маўленне, надаюць яму вобразнасць, выразнасць.

244. Прачытайце табліцу і падрыхтуйце паведамленне на тэму «Як адрозніць свабоднае словазлучэнне ад фразеалагізма». У якасці прыкладу выкарыстайце спалучэнне слоў *правая рука*.

Свабоднае словазлучэнне	Фразеалагізм
<i>Склаўшы рукі на грудзях, ён глядзеў удалеч.</i>	<i>Ён не можа сядзець склаўшы рукі.</i>
Кожнае слова ў словазлучэнні мае сваё значэнне: <i>склаўшы</i> — ‘размясціўшы перад сабой’; <i>рукі</i> — ‘верхнія канечнасці чалавека’.	Сэнс не вынікае са значэння асобных слоў. Усё спалучэнне мае адно значэнне: <i>склаўшы рукі</i> — ‘без справы’.
Магчыма замена слоў: <i>Перакрыжавайшы рукі на грудзях, ён глядзеў удалеч.</i>	Немагчыма замена слоў.
Утвараецца ў працэсе маўлення.	Ужываецца ў маўленні як гатовая адзінка мовы.

245. Прачытайце тэкст. Вызначце яго асноўную думку.

Асцярожна: слова!

Колькі разоў на дзень людзі раздражнёна кідаюць: *настрою няма, усё з рук валіцца, вочы мае цябе не бачылі б, ногі не трымаюць, галава кругам ідзе і інш.* У кожным з такіх выпадкаў закладзена праграма, якую наша падсвядомасць успрымае як загад да дзеяння. Такія фразы, як кроплі камень,

точаць нас знутры. Мы самі праграмуем свой дрэнны фізічны і псіхічны стан.

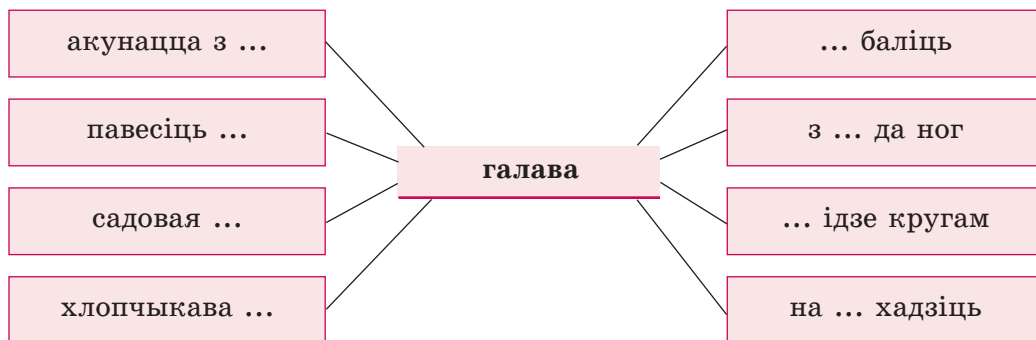
Дык ці не лепей думаць і гаварыць станоўчымі катэгорыямі? Яны ж таксама ўрэшце стануць яваю — здароўем, ураўнаважанасцю, добрым настроем, добразычлівасцю! (Паводле А. Міхневіча).

Знайдзіце ў тэксце фразеалагізмы. Растлумачце іх значэнне.

 Да чаго заклікае аўтар нас, чытачоў? Паразважайце, чаму са словам трэба абыходзіцца асцярожна.

246. Утварыце спалучэнні з прапанаванымі словамі. Вызначце, якія з іх з'яўляюцца фразеалагізмамі, а якія — свабоднымі словазлучэннямі.

Назавіце спалучэнні слоў, якія могуць быць і свабоднымі словазлучэннямі, і фразеалагізмамі.

З двума фразеалагізмамі складзіце і запішыце сказы (на выбар).

247. Прачытайце тэкст. Перакажыце звесткі пра паходжанне фразеалагізмаў.

За...ц — часты п...рсанаж б...ларускіх народных казак пра жывёлу.^{сн} Даверлівы і крыху хлуслівы, задавака і гультай, а галоўнае — вельмі ба...злівы^л. Ён заўсёды выклікае сімпат...ю

і спачуванне. У беларускай мове выкарыстоўваюцца фраз..а-лагізмы *зайцаў хлеб, злавіць зайца*.

Зайцаў хлеб — хлеб незвычайны. Так называюць рэшткі ежы, прывезенай дадому з лесу, з поля, якую даюць з’есці дзецям. Згодна з народнымі ўяўленнямі, ад зайца разам з хлебам павінны перадацца дзецям жыццяздольнасць, спрыт, жвавасць. Гэты чароўны хлеб будзе дабратворна ўплываць на рост, развіццё і здароўе дзіцяці.

Фразеалагізм *злавіць зайца* мае значэнне ‘ўпасці’. Аднак злавіць такога спрытнага, жвавага звярка няпроста, практычна немагчыма. Таму і фразеалагізм ужываецца ў гаворцы звычайна тады, калі падае дзіця, спалохаўшыся ад нечаканасці (*Паводле У. Коваля*).

Спішыце першы абзац тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары, растлумачце іх правапіс.

У якіх сітуацыях будзе дарэчным выкарыстанне прыведзеных фразеалагізмаў? (*Гутарка з сябрам, апавяданне для кнігі, размова з маці ці бабуляй, выступленне на «Вечары гумару»*.)

 Складзіце апавяданне «Як я злавіў зайца» ў мастацкім ці гутарковым стылі.

248. Знайдзіце фразеалагізмы, якія «схаваліся» ў прыказках. Запішыце іх. Вусна растлумачце значэнне.

1. Вуснамі мёд разлівае, а за пазухай камень трымае.
2. Лепш на волі[†] на голай ветцы, чым у няволі ў залатой клетцы.
3. Ката ў мяшку не купляюць.
4. У сабакі заўсёды кошкі на душы скрабуць.
5. Языкам не мялі — багацейшым не станеш.

249. Паўтарыце правілы. Выканайце інтэрактыўнае заданне па тэме «Правяпіс *д і дз, т і ц*».

Правяраем сябе

1. Што такое лексіка?
2. Якія значэнні слова называюцца пераноснымі? Прывядзіце прыклады.
3. У чым асаблівасць лексічнага значэння сінонімаў, антонімаў, амонімаў? Пакажыце гэта на прыкладах.

250. Адгадайце словы па прыведзеных лексічных значэннях. Запішыце па ўзоры.

У з о р. *Змест — гэта тое, што складае сутнасць чаго-небудзь.*

1. Кніга, з якой можна даведацца пра нешта. 2. Тое, што пабудавана. 3. Рознакаляровая паласа на небе, якая звычайна з'яўляецца пасля дажджу. 4. Рух вады ў рэках. 5. Зорка, якая хутка падае і знікае.

Д л я д а в е д к і: *плынь, пабудова, знічка, даведнік, вясёлка.*

251. Падбярыце патрэбныя словы-антонімы і дапішыце радкі верша.

Які сёння дзень^л і якая дата?
Для каго — будзень,
Для каго —
Для каго — засуха,
Для каго —
Аднаму — разлука,
Другому — ...

А. Грачанікаў.

Д л я д а в е д к і: *сустрэча, свята, макрэча.*

252. Выпішыце амонімы. Якой часцінай мовы яны з'яўляюцца?

Высокая нота — дыпламатычная нота.

Сабака пароды баксёр — знакаміты баксёр.

Навуковы тэрмін — тэрмін здаваць працу.

Дорага каштаваць — каштаваць цукерку.
Паўночны вецер — паўночны час.

253. Прачытайце тэкст. Дайце яму загаловак.

Тата купіў нам з братам кні..ку пра аквары..м. Там было сказана, што куплены аквары..м трэба памыць растворам марганцоўкі і заліць на двое сутак вадой. Добра б было за гэты час ваду ў аквары..ме некал..кі разоў пам..няць. З за-мазкі вымакнуць усе шкодныя рэчывы: не будуць атручваць рыбак. На дно аквары..ма насыпаць буйнога і добра прамытага жвіру*. Яшчэ лепш прамыты п..сок пракіп..ціць — знішчацца ўсе заразныя мікробы. Рыбак не проста трымаць! (Паводле П. Місько).

Спішыце тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары. Падкрэсліце запызчаныя словы. Па якіх прыметах вы вызначылі гэтыя словы?

 Паразважайце, што трэба зрабіць, перш чым узяць адказнасць за жывых істот, якіх вы хочаце трымаць дома.

254. Прачытайце тэкст.

Сям'я дорыць чалавеку любоў і падтрымку. Вось ужо некалькі гадоў у сярэдзіне кастрычніка ў Беларусі адзначаецца бацькоўскі тыдзень. Пачынаецца святочны тыдзень з Дня маці, які выпадае на 14 кастрычніка. Паважлівае стаўленне да маці – адна са спрадвечных традыцый беларускага народа. Мама дорыць дзіцяці любоў і клопат, дабрыню і спагаду.

Але і без увагі і любові, падораных нам татам, наўрад ці магчыма ўявіць сябе. Новае сямейнае свята — Дзень бацькі — мы адзначаем 21 кастрычніка. Клопат і падтрымка таты дае апору і ўпэўненасць у жыцці.

Самая гало..ная традыц..я, якая павінна стаць асновай бацько..скага тыдня, — магчымасць сказаць маме і тату пра свае да іх пачу(ц/цц)і яшчэ ра(с/з) (Паводле Д. Ронінай).

Спішыце апошні абзац, устаўляючы прапушчаныя літары і раскрываючы дужкі.

Выпішыце роднасныя словы да слоў *сям'я, бацька, свята*.

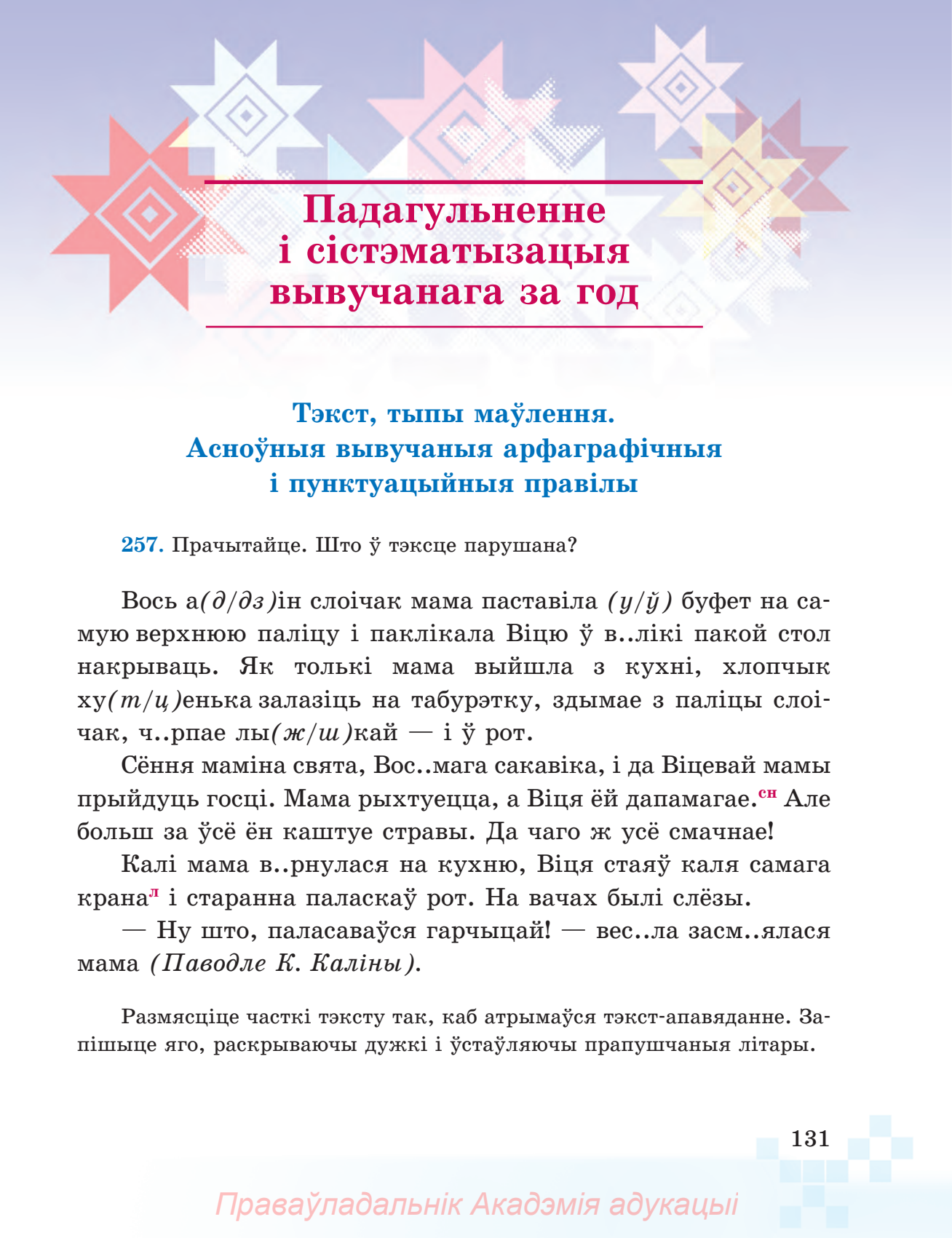
 Складзіце віншаванні да свята — Дня маці ці Дня бацькі (на выбар), адрасуючы іх сваім маме або тату.

255. Запішыце фразеалагізмы па малюнках. Растлумачце іх значэнні. У якіх сітуацыях маўлення ўжываюцца гэтыя фразеалагізмы? Складзіце з імі сказы.

- а) Вісець на валаску;
- б) вешаць локшыну* на вушы;
- в) як курыца лапай;
- г) як снег на галаву.

 256. Прыдумайце гумарыстычнае апавяданне пра незвычайны выпадак, каб асноўнай думкай стала прыказка «Мякка сцеле, ды мулка спаць». У канцы зрабіце павучальны вывад.

Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага за год

Тэкст, тыпы маўлення. Асноўныя вывучаныя арфаграфічныя і пунктуацыйныя правілы

257. Прачытайце. Што ў тэксце парушана?

Вось а($\partial/\partial z$)ін слоічак мама паставіла ($y/\tilde{y}$) буфет на самую верхнюю паліцу і паклікала Віцю ў в..лікі пакой стол накрываць. Як толькі мама выйшла з кухні, хлопчык ху(m/ζ)енька залазіць на табурэтку, здымае з паліцы слоічак, ч..рпае лы($j/\text{ш}$)кай — і ў рот.

Сёння маміна свята, Вос..мага сакавіка, і да Віцевай мамы прыйдуць госці. Мама рыхтуецца, а Віця ёй дапамагае.^{сн} Але больш за ўсё ён каштуе стравы. Да чаго ж усё смачнае!

Калі мама в..рнулася на кухню, Віця стаяў каля самага крана^п і старанна паласкаў рот. На вачах былі слёзы.

— Ну што, паласаваўся гарчыцай! — вес..ла засм..ялася мама (*Паводле К. Каліны*).

Размясціце часткі тэксту так, каб атрымаўся тэкст-апавяданне. Запішыце яго, раскрываючы дужкі і ўстаўляючы прапушчаныя літары.

258. Прачытайце верш. Які адказ дае аўтар на пастаўленае ў зага-лоўку пытанне? Вызначце тып маўлення.

Чаму птушкі лётаюць?

Уся зямля гарыць у майскай квецені.
Колькі год я па ёй вандраваў!
А сёння спыніўся:
Як жа ісці
Па вуснах пявучых траў,
Па жывых, раскрытых вачах лотаці*?
Дык вось чаму птушкі лётаюць❖!

М. Танк.

Пра што гаворыць першы радок верша? У якім значэнні ўжыты ў ім выраз *зямля гарыць*? Калі ён можа ўжывацца ў прамым значэнні?

Прывядзіце прыклады ўжывання слоў у прамым і пераносным значэнні. Запішыце спалучэнні слоў парамі: *дровы гараць* — ..., *чалавек ідзе* — ..., *агонь успыхнуў* — ..., *маці ўсміхнулася* — ..., *дзяўчынка заплакала* — ...

Як вы разумееце радкі: *Па вуснах пявучых траў, па жывых, раскрытых вачах лотаці*?

Разгледзьце малюнак лотаці і адкажыце, вачыма якога колеру глядзіць кветка на нас. Якімі вачыма глядзяць у блакітнае неба рамонкі, васількі, пралескі?

Як бы вы адказалі на пытанне «Чаму птушкі лётаюць?» Пашукайце ў энцыклапедыі ці ў інтэрнэце адказ на гэта пытанне. Падрыхтуйце вуснае выказванне.

259. Устанавіце адпаведнасць паміж беларускімі і рускімі прыказкамі.

1. Кожн.. кравец сваім кроем кроіць.
2. Зычлів.. прыцеля ў ня..часці пазнаюць.
3. Грош маленьк.., ды в..лікія справы робіць.
4. Галодн.. каню авёс сніцца.